

פמוט חשמלי בשבת בבתי מלון ובבתי חולים

מבוא

השהייה בבתי מלון ובבתי חולים בשבת מעוררת שאלה בדבר הדרך הנכונה להדליק שם נרות שבת. ההדלקה בחדרים במקומות אלו אסורה מסיבות של בטיחות. וכן לרוב קיימים בחדרים גלאי אש ועשן, והדלקת נרות בחדר עלולה לגרום לאזעקה ולבהלה גדולה. בדרך כלל מייעדים מקום להדלקה במבואה ('לובי'), שאיננה מקום לינה ולא מקום אכילה. השאלה מתעוררת ביתר שאת בבתי מלון בחו"ל, שבהם אין אפשרות להדליק סמוך לחדר האוכל, כפי שמקובל בארץ, ומדליקים נרות בחדר בהיחבא.

מכון צומת נרתם למצוא פתרון הלכטכני, שיביא את אור השבת גם למקומות אלו, שבהם יש קושי בהדלקה. ב'צומת' פיתחנו פמוט חשמלי דקורטיבי, המאפשר קיום מצווה יקרה וחביבה זו בנסיבות האמורות.

במאמר זה נעיין באפשרות של הדלקת נרות חשמל מבחינת ההלכה, בתור בסיס לפתרון בעיה זו¹.

א. קיום תקנת חכמים בנרות חשמליים

1. נר שבת - אור או אש

לאור הטעמים השונים שנזכרו בדברי הפוסקים לתקנת ההדלקה של נרות שבת, נראה בפשטות שאפשר לצאת ידי חובת ההדלקה גם בנרות חשמליים. זאת כיוון שהעיקר הוא תוצאת ההדלקה - האור, ולא האמצעי להשגתו - האש. אלא שמדברי הפוסקים עולה שיש כמה היבטים נוספים בהגדרת המצווה, ועליהם נעמוד להלן. הראשון שדן בדבר בדורות האחרונים היה הרב יצחק שםלקיש, בשו"ת 'בית יצחק' (יו"ד סי' קכ):

1. מאמר זה הינו תקציר ממאמר נרחב בנדון, שיתפרסם בע"ה בתחומין, כרך לה.

בדבר אם יכול לברך על גאס ליכט (=נורת גז) או על עלעקטרישעס ליכט (=נורת חשמל) להדליק נר של שבת נלפע"ד דיכול לברך ויוצא ידי חובת המצווה. ולדעתי יכול לומר להדליק נר דכל המאור דבוק בכלי בפלאטינעז דראטה (=חוט התיל) בגליהליכט או בפחמים נקרא נר... ואין לומר דהוה דבר שאין בו ממש, כעין שכ' הברכ"י סי' רט"ז בשם תלמיד הרשב"א במשמש באתרוג ונשאר הריח בבגד או ביד אין מברך על אותו הריח שאין בו עיקר, דכאן העלעקטריציטעט וכ"ש הגאז יש לו עיקר. אך לעניין נר חנוכה אינו יוצא.

לדבריו ניתן להדליק נורת להט לשבת ולברך עליה, שהרי מתקיימים שני מרכיבים הזהים לנרות רגילים: א. חוט להט, שהוא כפתילה; ב. זרם החשמל נחשב כחומר בעירה. בקרב פוסקי הדורות האחרונים² התקבלה הדעה שנורת להט נחשבת אש לאיסור הבערה. קביעה זו השפיעה ישירות על היתר הדלקתה בתור נר שבת. כך למשל התירו כדעת ה'בית יצחק' בשו"ת 'אחיעזר'³ ובשו"ת 'מחזה אברהם'⁴, מטעם זה.

2. הצורך בנר, כתקנת חכמים

בין החולקים היו שטענו שהדלקת נר חשמלי איננה כעיקר תקנת חכמים. כך כתב למשל הרב מרדכי וינקלר, בעל ה'לבושי מרדכי'⁵. עיקר טענתו היא שלא די באור הבוקע מנורת החשמל, יש צורך גם בדמיון כלשהו לנר - בשמן או בשעווה. מעין דברים אלו כתב הראי"ה קוק⁶.

אולם, טענה זו דוחה רבים מן האחרונים, ביניהם הרב ב"צ אבא-שאול⁷. וכן כתב הר"ע יוסף⁸ בהגיבו לדברי בעל ה'לבושי מרדכי', ובהתבסס על טעם התקנה המקורית:

אלא ודאי שהעיקר שיהיה דבר הדולק ומפיץ אור... ויוצאים בו ידי חובת הדלקת הנרות של שבת, וכל שכן במאור החשמל.

ונראה שלגבי נורות להט, אשר יש בהן דמיון רב לנר (אור וחום), רוב הפוסקים המגדירים את הדלקתן בשבת מלאכת מבעיר דאורייתא, יסברו שאפשר לצאת בהם ידי חובת ההדלקה של נר שבת בשעת הצורך. כך הורה למעשה בעל 'שמירת שבת כהלכתה' (פמ"ג סעי' ד):

המדליק נרות שבת ויו"ט בנורות חשמל יש לו על מי לסמוך. וגם יברך על הדלקה זו ובלבד שידליק לכבוד שבת.

2. ראו למשל חזו"א, או"ח סי' ג ס"ק ט; הרב זוין, סופרים-וספרים, חלק התשובות עמ' שטז בשם הרוגוצ'ובי; מנחת שלמה, ח"ב סי' יט; שו"ת יביע אומר, ח"א סי' יט אות יד, שקיבץ את דעות האחרונים בדיון זה.

3. שו"ת אחיעזר, ח"ג סי' ס.

4. שו"ת מחזה אברהם, ח"א סי' מו.

5. לבוש מרדכי, תליתאה, או"ח סי' נט.

6. מצוות ראייה, סי' תרעג; אמנם עיקר דברי הרב בתשובה זו עוסק בנר חנוכה אך בהמשך מברר הרב גם את היחס לנר שבת.

7. שו"ת אור לציון, ח"ב סי' יח אות יב.

8. שו"ת יחזה דעת, ח"ה סי' כד.

וכן הורה הר"ע יוסף (יחווה דעת, ח"ה סי' ד), אך סייג זאת למקרה שאין אפשרות אחרת:

במקום שאפשר להשיג נרות שמן או שעווה, בודאי שעדיף לצאת בהם ידי חובת הדלקת הנרות של שבת ויום טוב, **כיון שיש בהם היכר מיוחד שנעשו לכבוד שבת ויום טוב**. ונכון לכיון בברכה שקודם ההדלקה, לפטור בברכתו גם את הדלקת החשמל שידליק לאחר מכן. ומכל מקום, במקום שאין אפשרות בשום פנים להשיג נרות שמן או שעווה, אפשר לברך ולהדליק מנורות חשמל, ויוצאים בהם ידי חובת ההדלקה.

הר"ע יוסף העיר על חיסרון בהדלקת נורת חשמל רגילה, שאין בה היכר מיוחד שנעשתה לכבוד שבת. נמצא שחיסרון זה אינו קיים בפמוטים שפותחו על ידי 'צומת', משום שבהם יש היכר והם דומים בעיצובם לנרות שבת.

ב. יתרון פמוט חשמלי הפועל עם סוללה

בתשובת בעל 'אור לציון' שהוזכרה לעיל הותרה רק תאורה הפועלת עם סוללות ולא תאורה המחוברת לזרם החשמל הכללי. טעמו הוא שהזרם הכללי מתחדש בכל רגע, והרי זהו כוח שאיננו קשור להדלקה הראשונה:

שאם הנורה מחוברת לזרם הכללי אי אפשר לקיים בה מצוות הדלקת נרות, משום שבחשמל כל רגע מגיע זרם חדש שכלל לא שייך להדלקה הראשונה, ולא נחשב שהוא הדליק את האור הבא לאחר מכן... נורת חשמל הדולקת על ידי סוללה (בטריה) או מצבר, אפשר לקיים בה מצוות הדלקת הנרות עם ברכה, אבל נורה הדולקת על ידי זרם החשמל הכללי אין יוצאים בה ידי חובת הדלקה.

כדברים הללו נכתב ב'שמירת שבת כהלכתה' בשם הרש"ז אוירבך⁹. הווי אומר, סוללה עדיפה על נורה חשמלית הניזונה מרשת החשמל. והנה בפמוטי 'צומת', ההדלקה היא על ידי סוללה (אחת בלבד. 1.5 וולט, לשני הנרות יחדיו).

ג. האם הפעלה חשמלית היא 'הדלקה'

יש מהפוסקים¹⁰ שהתנגדו להדלקת נרות חשמל מטעם אחר, והוא שמצוות נר שבת מחייבת פעולת הדלקה. ולדעתם אין בפעולת הדלקת החשמל מעשה הדלקה, כמתחייב בהדלקת נר רגיל, אלא 'הסרת מונע' בלבד. נברר את גדר החובה של פעולת ההדלקה. הטור¹¹ הזכיר שתי דעות: לדעת התוספות¹², אין לברך על הדלקת נרות שבת, כיוון שהחובה היא שיהא נר דולק בבית בשבת ולא עצם ההדלקה. לעומתו, לדעת ר"ת יש

9. שמירת שבת כהלכתה, ח"ב פמ"ג סעי' ד הע' כב.

10. ראו שו"ת משפטי עוזיאל, לרב בצמ"ח עוזיאל, ח"א סי' ז, וכן שו"ת הר צבי, או"ח ח"א סי' קמג.

11. טור, או"ח סי' רסג.

12. תוספות, שבת כה ע"ב ד"ה 'חובה'.

חובת הדלקה, ולכן גם נתקנה ברכה על הדלקת נרות שבת¹³. מדברי הרמב"ם (הל' שבת פ"ה ה"א) 'ואחד אנשים ואחד נשים חייבין להיות בביתן נר דלוק בשבת', משמע שעיקר מצוות ההדלקה הוא בהימצאות אור בשבת בבית, ולא בפעולת ההדלקה בידים; שלא כר"ת. וכן נפסק ב'שלחן ערוך'¹⁴. לפי זה אין חובה להדליק נר שבת אלא החובה היא שיהיה נר דלוק גם בדרך עקיפה, על ידי מתג חשמלי. הרב א"י ולדנברג, בעל שו"ת 'ציץ אליעזר'¹⁵ התיר נר חשמלי גם לפי שיטת ר"ת, שיש חובת הדלקה של נר שבת. לדעתו גם לפי ר"ת, הסובר שפעולת ההדלקה היא המצווה, מה לי אם ההדלקה נעשתה על ידי אש הגפרור, הכנסת סוללה או הזזת מתג? בכל מקרה האדם פעל פעולה שהביאה להארת הבית. וכן כתב הרב צ"פ פרנק ב'הר צבי'¹⁶.

ד. שיקולי עיצוב בפמוט החשמלי

1. היכר לשבת

בדברי הפוסקים שהובאו לעיל הוזכר צורך בהיכר שהנר מיוחד לשבת. הרב ולדנברג (שם) דן בנושא זה והעיר:

לפי"ז צריך להיות שפיר מותר להדליק נר שבת בנר חשמלי. אלא צריכים לסדר לכך נרות חשמליות מיוחדות באופן כזה שיהא ניכר שזה לכבוד שבת. פמוטי החשמל המוצעים על ידי מכון 'צומת', צורתם מעידה על ייעודם 'וכל רואיהם כיכרום', וכן יש עליהם כיתוב בולט: 'שבת קודש'.

2. שוני מאבוקה

הרב ולדנברג העלה ספק נוסף הנוגע לנורות הלהט הישנות (נורות ה'אגס'), והיא צורת האור הבוקעת מהן:

יש לי עוד בזה מקום ספק, והוא שהרי אור החשמל שבזכוכית הולך סביב סביב ואינו יוצא רק מחוט אחד זקוף כפתילה (כך ראיתי שכן הוא רוב הזכוכיות). וא"כ אולי נחשב אור זה כאבוקה. והרי הרמ"א (בסי' תרעא סעי' ד) פוסק שאפי' בנרות של שבת וי"ט יזהרו שלא לעשותן כמדורה, וצ"ע כעת.

כוונתו לדברי הרמ"א (או"ח סי' תרעא סעי' ד):

ויזהרו כשעושים נרות, אפי' בשעוה, שאין לדבקן ביחד ולהדליקן, דהוי כמדורה אפי' בנרות של שבת וי"ט יזהרו שלא לעשות כן.

13. ראו מרדכי, שבת פ"ב סי' רצד, בהגהה את שיטת רבינו משולם, שלא היה מברך על נר שבת מטעם אחר, והוא שבמעשה ההדלקה המצווה אינה מגיעה לגמרה אלא רק באכילה בשבת עצמה. שהרי עפ"י הגמרא במנחות מב ע"ב, כל מצווה שאין עשייתה גמר מלאכת מצוותה, אין מברכין עליה. המרדכי הביא את שיטת ר"י, שדחה דעת רבינו משולם, משום שההנאה מן הנר מגיעה גם קודם לסעודה.

14. שו"ע, או"ח סי' רסג סעי' ב.

15. ציץ אליעזר, ח"א סי' כ פי"א.

16. הר צבי, על טור או"ח סי' רסג.

הפמוט החשמלי המעוצב של 'צומת' עונה גם על חשש 'מדורה': הוא מכיל שתי נוריות להט קטנות המאירות בחוט להט אחד בלבד (בכל אחת), ושתי הנוריות מובדלות זו מזו. בכך יצאנו גם מידי חשש זה.

ה. מקום ההדלקה בבית מלון ובבית חולים

1. מקום ההדלקה

כפי שפתחנו בראשית דברינו, בבתי מלון ובבתי חולים פינת הדלקת הנרות ממוקמת במבואה ('לובי'), אף שלפי ההלכה העדיפות היא שהנרות יודלקו בסמיכות למקום הסעודה. האם יש להעדיף במקרים אלה הדלקה בחדר השינה או במקום אחר? שני הטעמים הראשונים שהובאו בטעמי חובת ההדלקה, 'כבוד שבת' ו'עונג שבת', קושרים לכאורה בין אור הנרות ובין מקום הסעודה¹⁷. כך ציינו במפורש רש"י ותוספות בדבריהם: 'חובה - כבוד שבת הוא, שאין סעודה חשובה אלא במקום אור כעין יממא' (רש"י)¹⁸. 'הדלקת נר בשבת חובה - פירוש במקום סעודה, דחובה היא שישעך במקום הנר משום עונג' (תוספות)¹⁹. גם על פי טעם שלישי שנאמר - 'שלום בית', הנרות אמורים לשמש למטרה כלשהי, למנוע תקלות, ואם אין להם כל שימוש או שאין ביכולתם לדלוך משך הזמן שיוכלו להשתמש בהם, הרי שאין כל טעם בהדלקתם. כך אכן פסק מרן ב'שלחן ערוך' (או"ח סי' רסג סעי' ט):

המדליקין בזויות הבית ואוכלים בחצר, אם אין הנרות ארוכות שדולקות עד הלילה הוי ברכה לבטלה.

2. הדלקה במקום מואר

בימינו, הדלקה במקום הסעודה כרוכה בבעיה הלכתית נוספת, שכן חדר האוכל מואר תדיר באור החשמל, ומשום כך פוקעת התועלת הממשית מן הנרות. שאלה זו עלתה למעשה עוד טרם עידן החשמל, לעניין הדלקת נר בחדר שיש בו נרות דולקים, ונחלקו בה ה'שלחן ערוך' והרמ"א. הרמ"א מסתמך על דברי מהרי"ל²⁰, שאפשר לברך על 'תוספת אורה'. לעומת זאת לדעת 'שלחן ערוך'²¹, אין לברך על הנר אם כבר יש אור אחר, מצד ספק ברכות: 'ונכון ליזהר בספק ברכות ולא יברך אלא אחד'. נמצא אפוא שעל הדלקה במקום מרכזי מואר כחדר אוכל וכדומה, לפי רוב הפוסקים הספרדים אין לברך ואילו לרוב פוסקי אשכנז אפשר לברך.

17. וראו אור זרוע, ח"ב סי' יא; וברמ"א, או"ח סי' רסג סעי' י: 'ועיקר הדלקה תלויה בנרות שמדליקין על השלחן, אבל לא בשאר נרות שבבית'; וראה עוד שמירת שבת כהלכתה, פמ"ג סעי' טו.

18. רש"י, שבת כה ע"ב.

19. תוס', שבת כה ע"ב ד"ה הדלקת שם.

20. שו"ת מהרי"ל סי' נג.

21. שו"ע, או"ח סי' רסג סעי' ח.

כדי לצאת מהספק הורו פוסקי דורנו שאם ניתן להדליק נר שבת בחדר השינה, יש לכך עדיפות לכתחילה²². הרב נויבירט²³ פסק שבבתי מלון, אישה אחת תדליק בחדר האוכל ויתר הנשים תדלקנה בחדר השינה:

מכיון שיש לכל משפחה חדר מיוחד, גם אם אינו משמש אלא לשינה בלבד, טוב שאשה אחת תדליק נרות שבת בחדר האוכל בברכה, והאחרות תדלקנה, בברכה, כל אחת בחדר שלה, ויהיו הנרות גדולים שלא יכבו לפני בואם לחדר. הצעה זו מעוררת שתי בעיות: א. רוב הנרות הרגילים אינם דולקים זמן ארוך דיו, עד שהמשפחה חוזרת לחדרה²⁴. ב. כאמור, אסור כיום להדליק אש בחדרי מלון. אם כן, הפמוט החשמלי המוצע הוא פתרון מהודר: ההדלקה נמשכת מספר שעות עד לתום הסוללה (תלוי בעוצמתה), וכן אין בו חשש לדלקה. כך כתב הרב רא"ם הכהן (בדי הארון, או"ח עמ' 94):

מן הראוי שכל בית מלון שמכבד את עצמו ידאג לאורחיו לשני פמוטי חשמל מהודרים שמיועדים לכבוד השבת, בתוספת שעון שבת. בדרך זאת יתקיימו כל שלושת הטעמים: האור בחדר יוסיף לעונג ושמחת השבת וכן ימנע מכשולים וישמור על שלום הבית, והמנורות הייחודיות יזכירו את כבוד השבת.

סיכום

בפמוטי החשמל שפותחו על ידי מכון 'צומת' יתרונות רבים, ונראה שהם הדרך המהודרת והנכונה לקיום מצוות נר שבת בבתי מלון, בבתי חולים וכיוצא באלו:

1. מתקיימים בהם כל טעמי הדלקת נרות שבת: הארת הבית לשם כבוד שבת ועונג שבת, ושלום בית.
2. פוסקים רבים בדורותינו התירו בעת הצורך להדליק נרות שבת בנוור להט חשמלית, הנחשבת אש, (להבדיל מנורות LED שאין בהם חוט להט, ואינן נחשבות אש).
3. בפמוט החשמלי המוצע, מקור האנרגיה הוא סוללה ולא רשת החשמל. בכך יש דמיון לנר שעווה, וגם אין שימוש בחשמל המופק בשבת בדרך בעייתית מבחינה הלכתית.
4. לדעות רבות, המצווה היא שיהיה אור ולא פעולת הדלקה עצמה, וזה מתקיים בפמוט המוצע. גם אם נאמץ את הדעה שיש צורך בפעולת הדלקה, הכנסת סוללה או הזזת מתג נחשבות פעולת הדלקה ישירה.
5. יש מן הפוסקים שכתבו שהנרות צריכים להיות בעלי מראה ייחודי לשבת. דרישה זו מתמלאת בפמוטי השבת החשמליים של 'צומת', שכן הם מעוצבים כנרות שבת.
6. החוט בנורית הלהט הוא בודד (והנוריות מופרדות זו מזו), ואינו מעין אבוקה.

22. גם לדעות המקילות להדליק כמה נשים בסמיכות זו לזו, יש לדון האם זה תקף במבואת מלון, שאין שום תועלת ושימוש במקום זה במהלך כל השבת.

23. שמירת שבת כהלכתה, פמ"ה סעי' ט. ראו עוד פניני הלכה, שבת ח"א עמ' 70.

24. מקור הדין בעניין אורך הנרות: שו"ע, או"ח סי' רסג סעי' ט: 'אם אין הנרות ארוכות דולקות עד הלילה הוי ברכה לבטלה'. וראו במשנ"ב, ס"ק מא, וכן בסי' רסג ס"ק ל.

7. במקומות ציבוריים, יש עדיפות להדליק בחדר השינה ולא בחדר האוכל. אור הפמוט דולק זמן רב, עד לשוב הדיירים לחדרם, ועל כן עודנו שימושי כנדרש להלכה²⁵.
8. הפמוט המוצע בטיחותי לשימוש, ולכן אפשר להדליקו במלון או ליד מיטת החולה ללא חשש.

25. ראו בראש הספר בחצוצרות בית ה' (הרב ישראל רוזן, 50 מאמרי הלכה וטכנולוגיה, עמ' 10) תשובת הרב אשר וייס למחבר, בדבר היתר טלטול מנורה חשמלית בשבת. וכן בשו"ת בדי הארון, לרב רא"ם הכהן, סי' ח, עמ' 95-105. לכן, אם הנרות מפריעים לשינה ניתן להוציא את הפמוט הנייד למקום אחר.